

je napredak tokom ovog perioda bio očit, u 1949. u BiH je još nedostajalo 378 učitelja. Dokumenti govore o lošem stanju u internatima, osnivanju umjetničkih škola u Sarajevu, Banjoj Luci i drugim gradovima, te o osnivanju raznih profesionalnih društava kao što je Društvo ljekara BiH 1945. godine, ali i drugih u kasnijim godinama. Posebno je značajan jedan izvještaj sa Konferencije plenuma Komiteta za kulturu i umjetnost pri Vladi FNRJ, na kojoj su učestvovali Skender Kulenović i Ivo Andrić. Kulenović je tom prilikom rekao da je muzički život u Sarajevu „vrlo mrtav“, te da muzičari ne stvaraju zbog preopterećenosti i neadekvatnih uvjeta. Kao osnovne probleme on navodi manjak kadra i preopterećenost postojećih kadrova, te tehničku zaostalost. Andrić je predlagao što užu vezu, razmjenu i priliv umjetnika iz ostalih republika u BiH budući da je u BiH kulturno-umjetnički život bio najslabiji.

Može se zaključiti da su autori uradili dosta dobar posao u objašnjavanju same kulturne politike i pojava vezanih za nju. Sami dokumenti pokrivaju sve oblasti koje su važne za proučavanje kulturne politike, te istraživačima omogućavaju dosta kvalitetnu osnovu za rad u ovoj oblasti ■

Muhamed Nametak

Živojin Pavlović, *Ispljuvak pun krvi*. Beograd: Službeni glasnik - Biblioteka Otpori i zabrane, 2008, 140 str.

U izdanju Službenog glasnika, edicija *Biblioteka Otpori i zabrane*, u 2008. godini objavljene su tri knjige u kojima se obrađuje pitanje studentskih nemira: Nebojša Popov, *Društveni sukobi - izazov sociologiji*. "Beogradski juni" 1968.; Ilija Moljković, "Slučaj" Student i *Ispljuvak pun krvi* Živojina Pavlovića. Četrdeset godina poslije studentskih demonstracija u Jugoslaviji ostvarena je dovoljna historijska distanca da bi se mogla početi istraživati ova tema. Objavljivanjem ove tri knjige u okviru edicije *Biblioteka Otpori i zabrane* napravljeni su pionirski koraci u tom poslu.

Ispljuvak pun krvi Živojina Pavlovića je dnevnički zapis o studentskim demonstracijama. Kao savremenik tih dešavanja, Živojin Pavlović je razumio važnost historijskog trenutka kojem je svjedočio, te ga je stoga i zabilježio. Autor kaže: "Odlučujemo da odemo među studente. Stalo nam je da budemo prisutni budućim zbivanjima. Već smo opčinjeni historijom." (27)

Važno je naglasiti da je ovo *de facto* treće izdanje ove knjige. Prvi put je objavljena 1984. godine, ali je ubrzo cenzurisana i povučena iz prodaje, a svaki primjerak ove knjige je uništen. Drugo izdanje ova knjiga je doživjela 1990. godine u izdavaštvu Grafičkog studija *Dereta*. Treće izdanje, o kojem je ovdje riječ, izašlo je u spomenutoj ediciji *Biblioteka Otpori i zabrane* Službenog glasnika 2008. godine.

Knjiga se sastoji iz tri dijela-*Događaji*, *Kraj i Pre početka i posle kraja*, te zaključka *Post festum ili trošnost uverenja*. Predgovor ovom izdanju napisao je prof. Čedomir Čupić pod naslovom *Paradoksi 1968*.

U prvom dijelu knjige *Događaji*, koji je ujedno i najobimniji, autor hronološki iznosi svoje viđenje dešavanja za vrijeme studentskih demonstracija u Beogradu od 2. do 9. juna 1968. godine. Prikazana su dešavanja na Beogradskom univerzitetu, početak demonstracija, organizovanje studenata, odnos vlasti prema demonstrantima, nasilje narodne milicije u pokušaju da uguši studentske nemire, te odnos javnog mnijenja prema tim dešavanjima. Posebna karakteristika ovog djela je ta što Živojin Pavlović kroz svoje zapise donosi sliku odnosa srpske inteligencije tog vremena prema studentskim demonstracijama. Navode se reakcije istaknutih slikara, književnika, režisera, novinara, filmskih radnika poput: Puriše Đorđevića, Aleksandra Antonića, Ljubomira Tešića, Zore Korać, Branka Vučićevića, Desanke Maksimović, Žike Stojkovića, Borislava Mihajlovića, Dragana Jeremića, Radonje Vešovića, Danila Kiša, Momčila Milankova, Branka Ćopića, Dušana Makavejeva i drugih istaknutih ličnosti. Knjiga je dodatno obogaćena faksimilima dokumenata iz tog vremena, poput *Rezolucije studenata Beogradskog univerziteta*, *Rezolucije studenata Crvenog univerziteta Karl Marx u Beogradu radničkoj klasi Jugoslavije*, *propusnica* za ulaz na Crveni univerzitet, amblem Beogradskog univerziteta i slično. U pojedinim dijelovima autorovih zapisa citirani su kompletni članci iz listova *Student* i *Vjesnik*. Naprimjer, priložen je članak iz lista *Student* o početku studentskih demonstracija ili članak o napadu na prof. Ljubomira Tadića pod naslovom *Desetorica na profesora Tadića*. Poseban dodatak predstavlja pismo Nikole Čučkovića iz Zagreba, golootočnog zatvorenika, upućeno studentima Beogradskog univerziteta. Pismo se sastoji iz nekoliko dijelova, a u njemu su do detalja opisane sve muke i nevolje koje

je Nikola Čučković preživio za vrijeme svog zatočeništva (1948-1953) u nekoliko zatvora za *prevaspitanje* informbiroovaca (Otok sv. Grgur, otok Ugljen, Stara Gradiška, Goli otok i Zatvor u Bileći). Priložena su imena i prezimena žrtava i zločinaca kojih se on sjeća, kao i dopisi koje je slao Javnom tužilaštvu u Zagrebu sa namjerom da se ta dešavanja rasvijetle. Autor je u cijelosti prenio pismo u knjigu, vjerovatno i sam potrešen teškom sudbinom ovog čovjeka i svjestan potrebe da se s tim treba upoznati jugoslavenska javnost. Na kraju poglavlja *Događaji* nalazi se prilog od 38 fotografija iz tog vremena, koje prikazuju surovu realnost tog vremena u Beogradu. Autori fotografija su: Stevan Kragujević, Tomislav Peternek, Dragan Konstantinović, P. Otoranov i Živojin Pavlović.

U poglavlju *Kraj* autor piše o dešavanjima koja su nastupila po okončanju studentskih demonstracija, nakon govora Josipa Broza Tita na televiziji 9. juna 1968. Prvobitan zanos koji su studenti osjetili poslije Titovog govora je brzo opao, nakon što su shvatili da njihovi zahtjevi neće biti ispunjeni. Vlast je brzo reagovala na pokušaj studenata da se putem printanih medija javno obilježe krivci za nasilje koje je počinjeno nad studentima za vrijeme demonstracija. U listu *Student* pokrenuta je rubrika *Stub srama*, u kojoj su pojedinci, istaknuti političari, oficijelna štampa, listovi *Borba* i *Večernje novine* i institucije javno prozivani za *nepравdu* koja je počinjena nad studentima za vrijeme demonstracija. Ubrzo je zabranjeno rasturanje časopisa *Razlog*, *Delo*, *Vidik*, *Student* i *Književne novine*. Podignute su optužnice protiv glavnih urednika *Vidika* Nikole Višnjića i *Studenta* Đorđije Vukovića, kao i protiv autora spornih članaka u tim novinama. Ova dešavanja prekinule su vijesti da je Čehoslovačka

okupirana, nakon čega u javnosti prestaje svaki spomen studentskih nemira.

Pre početka i posle kraja je treće poglavlje ove knjige. Živojin Pavlović je izdvojio djela pet mladih autora iz vremena prije i poslije studentskih demonstracija, kojima je želio prikazati kako je mlada inteligencija nagovijestila eskalaciju postojećeg nezadovoljstva, ali također i najbolje protumačila ta dešavanja po njihovom završetku. Priloženi su radovi: Tomaš Šalmund, "Duma 1964", *Perspektiva* 1964; Goran Babić, "Averzija prema alkoholu", *Encyclopedia moderna*, br. 5, 6, 1967; Dragoš Kalajić, "Nova levica danas i ovde", *Susret*, br. 81. 1. 5. 1968; Milovan Vitezović, "Sa kolena na koleno", *Susret*, 11. 6. 1968. i Simon Simonović, "Od bekstva do akcije", *Delo*, august-septembar 1968.

Post festum ili trošnost uverenja je zaključno razmatranje o studentskim demonstracijama. Autor zaključuje: "U Jugoslaviji, studentski "pokret" je kao revolucionarna akcija doživio potpun poraz; kao reformistička snaga izvesnu potvrdu." (140)

Dnevnički zapis Živojina Pavlovića *Ispjuvak pun krvi* je veoma važan izvor za istraživanje teme studentskih demonstracija, pa će tako biti nezaobilazno štivo u rukama onog istraživača koji se odluči baviti tim pitanjem. Izdavanje ranije spomenute trilogije, u koju spada i ova knjiga, u okviru edicije *Biblioteka Otpor i zabrane*, važan je korak u otvaranju ovog pitanja. Izdavaču stoga treba čestitati, ali svakako i skrenuti pažnju na neke nedostatke koje smo primijetili u ovoj knjizi. Ti nedostaci ne umanjuju značaj sadržaja ove knjige, ali sigurno je da ostavljaju loš opći dojam strogom čitateljskom oku. Prije svega, nedostaje *Sadržaj* knjige, kojim bi se uveliko olakšalo onim čitaocima koji prvi put dolaze u dodir sa ovim djelom. Prilikom objavljivanja dnev-

nika, memoara i slične građe neophodno je priložiti i biografiju autora tog teksta, a nažalost, u ovom izdanju knjige *Ispjuvak pun krvi* uskraćeni smo i za to. Ovim propustima izdavača ne umanjuje se značaj i vrijednost ovog djela, ali uz male korekcije, uvrštavanjem Sadržaja, Biografije autora, i možda i Indexa imena, dobili bismo kompletnije i jasnije djelo za čitanje.

Ispjuvak pun krvi je knjiga, dnevnički zapis o burnim dešavanjima za vrijeme studentskih demonstracija krajem šezdesetih godina XX stoljeća. Posebnu važnost ima jer su događaji prikazani na osnovu doživljaja jednog istaknutog umjetnika i intelektualca tog vremena, Živojina Pavlovića. Ova knjiga je rezultat odličnog spoja izuzetnog književnog dara autora i senzibiliteta za razumijevanje određenog historijskog trenutka, te je zbog toga jednostavno i lahko štivo za čitanje ■

Aida Ličina

Omer Behmen, *Na dnu dna – Život i djelo*. Sarajevo: Mladi muslimani, 2006, 734 str.

Za historijsku nauku neobično je važno objavljivanje memoara ljudi koji su oblikovali političku historiju jednog naroda. U slučaju jednog od osnivača Stranke demokratske akcije (SDA) Omera Behmena cijela stvar dobiva na posebnoj težini utoliko što je njegova knjiga *Na dnu dna* obuhvatila i osvijetlila najmanje pet relevantnih historijskih oblasti: I. psihologiju, mentalitet i običajnost mostarskih Bošnjaka pred-socijalističkog vremena; II. međuljudske